

Валерій Лавський
Олена Бойко

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНА ЕТИКА ТА ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ

Для більш глибокого розуміння особливостей етнополітичних процесів в Україні, їх відмінностей від інших країн, слід переглянути роль і вплив моральних факторів, значимість їх у формуванні етнополітичної свідомості і самосвідомості українського народу.

Адже специфічність їх природи, походження і впливу на етнічні, соціополітичні та інші процеси залишається малозрозумілою і з науково-теоретичних позицій неаргументованою.

На відміну від чинників, які мають матеріально-емпіричну природу, моральні фактори — це духовно-волевий прояв людської сутності і причинно-наслідковій детермінації не підлягають.

Саме тому методи і принципи наукового знання, застосовані у їх вивченні, нерідко призводять до спрощень і навіть помилок. Зрозуміти спірітично-тонкий світ моральних явищ, виходячи з аналогії соціального життя — це значить застосувати гірко відомий діалектико-матеріалістичний редукціонізм, наслідками якого є ігнорування численних поколінь, які на передсвідомому і досвідомому рівнях керувалися в своїх непростих співвідносинах моральними регуляторами, виходячи з необхідності враховування особливостей навколишнього середовища, Всесвіту. Моральні уявлення мають більш тривалу історію, ніж релігійні. Не випадково І.Кант наділяє мораль атрибутом провідника в становленні людини як соціальної істоти. Моральність людини є здатністю її зрозуміти і упорядкувати суспільні відносини, практику. Тож вона (моральність) постає як вираз

суспільно-політичної сутності людини, як прояв духовно-волевої необхідності вийти за межі належного і обмеженого, всього того, що суперечить свободі.

Свою працю “Релігія в межах тільки розуму” (1793 р.) І.Кант маніфестує словами: “... оскільки мораль ґрунтується на розумінні людини як істоти вільної, саме тому, пов’язуючи себе через свій розум безумовними законами, а значить, для того, щоб усвідомити свій обов’язок, вона не потребує ідеї іншої істоти, і для того, щоб виконати свій обов’язок, нема потреби в інших мотивах, крім самого закону. Мораль незалежна від релігії, вона є фундатором самої себе”¹.

“Сама релігія постає як відчужена форма моралі, тому і всю природу, – продовжує І.Кант, – необхідно розуміти як відповідність її форм і змісту цілям людини, які здійснюються за законами свободи”².

Мораль для Канта – це не тільки почуття сорому, честі і співчуття та “інші цінності, а в першу чергу – це почуття краси і почуття гідності людської природи”.

Особливо в ранньому розумінні етики І.Кант послідовно розділяє позицію Шефстбері – естетику пантеїзму. Разом з тим Кант усвідомлює, що в змісті моралі необхідно враховувати не тільки загальносвітові фактори, а й конкретно-географічні. “Необхідно, – стверджує мислитель, – зрозуміти, що в кожному конкретному народі співвідносяться як надбання високої культури, так і особливості сили і правильної вільної природи, що призводить до усвідомлення своєї власної цінності”.

Ці слова є також вкрай важливими для нашого дослідження, оскільки проливають світло на своєрідність кожного етносу в формуванні моралі і політичної культури.

Що ж це за фактори?

У першу чергу, це *загальновидові* особливості етносу, які своїми витокami сягають далеких часів антропогенезу, коли формувались особливості психосоматичного та духовного (антропология) надбань людства. В різних ареалах планети цей процес здійснювався нерівномірно – від дії космічних та

географічних чинників одні етноси здобули більші можливості для духовно-інтелектуального розвитку, інші – менші. Найбільш адекватним космічним мірностям світобудови (священим) була етнічна народність праукраїнців (трипільських хліборобів). В трипільській культурі, зауважує Ак. Б.Рибаків, відбувся “найвищий виплиск первісного хліборобського мистецтва, багатого космічним і міфологічним змістом.

Ймовірно, що волхви, як духовно-інтелектуальна верства трипільського суспільства, не тільки мали священні знання, а й вміли виходити на польовий рівень матеріального світу для отримання інформації з небесного середовища. За їхньою допомогою суспільство прадавніх хліборобів на території України дотримувалося найновіших світотворчих, а отже, життєдайних мірностей, закону світового ладу”³.

Необхідне, на наш погляд, ще одне посилання на І.Канта, як умову обґрунтування власного розуміння походження і сутності моралі та її ролі в формуванні етнополітичної культури. Критикуючи різновиди емпіричної етики за те, що вони намагаються вивести мораль із безпосередніх інтересів індивідів, що призводить, за Кантом, до хаосу, а не порядку, до антагонізму між людьми, а не громадської гармонії, – філософ постулює т. з. *трансцендентальну* етику з її відомим *категоричним імперативом*”. Розумна істота існує як ціль сама по собі”, – маніфестує І.Кант; тим самим обґрунтування моральних чинників здійснює за допомогою апіоризму і трансценденталізму. Останні були і залишаються незрозумілими, а значить, і несприйнятими філософами.

У нашому дослідженні – вони є відправною методологічною умовою в розумінні походження та сутності моралі і її ролі як головного фактора в формуванні соціальних інституцій, права, політики, держави.

Сутність трансцендентально – субстанційної, космологічної концепції моралі полягає в тому, щоб дослідити зв’язок між універсально-духовним змістом космічної світобудови і духовною природою людської свідомості, однією з важливих

форм “інобуття”, яким є моральність як єдино можлива форма існування людських спільнот, держави. Ми свідомо поділяємо точку зору про неземне походження людської свідомості, в структурі якої домінуючим рівнем є духовність, в порівнянні з розумово-інтелектуальним.

Сучасний стан цієї проблеми стане більш зрозумілим, якщо ми згадаємо про існуючі її інтерпретації. Це дуалізм: коли, розглядаючи людину, виходять з тіла та духа як головних показників людської природи в їх важкозрозумілому переплітінні і взаємообумовленості. Це відбувається тому, що існує традиція ототожнювати розум і дух. Але розум — це не дух, а лише прояв духу. Розум співвідноситься до духу як частина до цілого. Дух — значно безмежніше і глибше розуму (інтелекту)⁴.

Розум (інтелект) — це явище земного походження і призначення. Мета розумової діяльності полягає в досягненні безпосередньої користі, задоволення природних потреб, зумовлених існуванням організму (тіла). Виходити за межі безпосередньо-прагматичного пристосування розум не має потреби. Розум — це органон практично-безпосереднього пристосування, засіб досягнення конкретної мети задовольнити свого носія — тіло.

Дух не має конкретно-утилітарної призначеності, а тому він не обмежений у своєму прояві ані часовими, ані просторовими вимірами (координатами).

Дух є носієм таких якостей, природу і походженням яких посиленням на земні фактори пояснити не можливо. В першу чергу це почуття, в основі якого не покладені розрахунки користі, задоволення, егоїзму. Це — любов, в її автентично християнсько-вселенському прояві.

Доцільним у контексті нашого дослідження є слова Канта: “Зізнаюся, що я схильний до ствердження існування в світі нематеріальних істот і з урахуванням власної душі. Тому людську душу необхідно вважати одночасно поєднаною з двома світами,... і вона в цьому житті перебуває в тісному зв’язку з усіма нематеріальними істотами духовного світу, сприймаючи від них

враження, які вона, як земна людина, не усвідомлює до тих пір, поки діє благополучно (одержує насолоду від матеріального світу), тобто живе як практичний розум (інтелект) – В. Л.

У такому розумінні душа – явище трансцендентне, позадосвідне, “річ в собі”, (Ding an Sich). Будучи явищем вселенсько-космічним, універсальним, душа (дух) здатна успішно існувати навіть на рівні матеріальних втілень і умов. Припустимо, що земне життя – це один з нижчих рівнів існування душі (духовної монади), (неділимої духовної одиниці, субстанції). Засобом пристосування в незвичайних земних умовах стає набуття уміння пристосування: інтелектуально-розумова здатність розбиратися в матеріально-речовому просторі і часі. Втілена в обмежений матеріально-речовий субстракт – “тіло”, душа вимушена бути залежною від свого носія.

Відгукуючись до всього світлого і нетлінного, святого і безумовного, душа – цей неділимий “квант Абсолютного духу” – змушена докладати неабияких зусиль, щоб не дозволити “тілу” повернутися в звичайний стан тваринної природи. Засобом впливу на тіло, природу і стане здатність душі до трансформації однієї з численних якостей – розуму, інтелекту. Зазначимо, що розумність, мудрість – це, безперечно, головна якість духовного джерела. Тому, саме пристосування до земних умов приведе до зміни розуму інтелектом. Себто, такого стану мудрості, коли з’являється нічим не обмежена (в першу чергу моральними пересторогами) суха раціоналістична здатність пізнання поверхневих рівнів оточуючого світу і згідно з одержаним однобоким знанням перетворення його в своїх корисливих цілях.

Розум є показником Духа, а активність третього центру – свідомством. Таким чином... розум є головним свідомством серця.

Відповідно, духовна природа символізується переважно серцем, розум – оком відкритим, що є символом шишкоподібної залози (око циклопа), третя система – квіткою, в розенкрейцерівській філософії і масонстві – розою, чашою або навіть

рукою.

У древній мудрості, з метою свідомого обману, головним визначається мозок, розум. І лише потім повідомляється про адекватне місцезнаходження духовного вогнища.

У християнстві, навпаки, головним органом духовної відповідальності є серце.

У серці – в цьому горнилі почуттів і волі піддаються кінцевій обробці сирий, неформлений напівфабрикат розумової діяльності. “Але не тільки з мозку серце одержує опрацьовані думки, сенсорні сприйняття, але саме володіє дивною, важливою здатністю одержувати зі світу духовного екзогенні, не тотожні органам почуттів, почуття щонайвищого порядку”⁵.

“Серце”, таким чином, уже в сиву давнину викликало глибоку повагу як один з головних органів пізнання, думки і переживання. В ньому народжується мудрість, яка просякнута духовними променями. “Тому, якщо серце обділене Божою благодаттю і не сприймає ззовні трансцендентного впливу Духа істини і добра, а підпорядковане до сприйняття Духа зла, брехні, гордині, то безумство породжується і живе в ньому”.

Навіть сучасній науці важко зрозуміти, як такий важливий фізіологічний орган, як серце, може бути органом пізнання. Християнство не випадково віддає належну шану серцю як найважливішому органу духовного накопичення і очищення, вважаючи його своєрідним центром переробки трансцендентальної мудрості і добротності.

Християнство свідомо знімає покривало тайни в розумінні ролі серця, в складному процесі трансформації людської природи, на відміну від древніх окультних шкіл.

Пояснення одне: ця релігія призначається широкому загалу, – і в цьому її чутливо-прогресивне покликання.

Свідоме використання терміна в традиції давніх греків означало не тільки серце в прямому значенні, але й душу, настрій, думку, розум. Тому маємо підставу стверджувати, що кордоцентризм – як філософія серця – започатковується ще за хрис-

тиянської епохи.

Велике значення серця в духовному оновленні людини приділялося в древніх містеріях, найважливішим місцем ініціацій яких була “Зала Серця”, де здійснювалися необхідні для цього процедури.

Відголоском цієї тайни в християнстві є *алтарь* – одне із сакраментальних і загадкових місць у церкві. Саме воно є місцем перехрестя двох світів: трансцендентального і емпіричного, божественного і земного; місцем, де теологіальні (надприродні) чесноти трансформуються в морально-земні. До теологіальних чеснот відносять віру, надію, любов як способи присутності Бога в людині. Ці чесноти мають універсально-трансцендентальний, надприродний, божественний характер, і тому мають імперативно-загальне призначення. Заклики з безмежною вірою і всепоглинаючою любов’ю відносять до Бога і людей, беззастережно довіряти обітницям і обіцянням спасіння – це підґрунтя моральної концепції християнства.

Сучасне моральне богослов’я використовує систематизацію моральних чеснот, спираючись на уяви античності. Розсудливість, поміркованість і мудрість визначаються як кардинальні чесноти, тобто як головні, з яких випливають інші. Це вісь, на якій тримається будівля морального життя людини. Довкола них групуються інші чесноти: вдячність, правдомовність, щедрість, благовоління, повага, послух, інші.

Проте в центрі пошуків морального обґрунтування людського життя знаходиться аналіз психофізичних особливостей людини (проблема тіла – душі – Духа).

Тому проблема серця займає одне з центральних місць у системі морально-етичних цінностей християнства. “Як людина мислить своїм серцем, такою вона і є”, – декларує християнство свою філософію кондоцентризму”.

Непересічне значення серця в обґрунтуванні людських вчинків зустрічаємо в багатьох біблійських сюжетах. Але головне його призначення: “Шукати і знаходити Бога, без нього

людям не знайти його” (Діяння Апостолів, 17,27).

Про благодатний вплив Духа Божого на серце свідчать пророки, святі, монахи, прості люди.

“Бог був в серці моєму, як негасимий вогонь”, - каже св. Пророк Ієремія.

“Непідвласний всякому розуму (Бог) входить в серце, живе в ньому... Чисте серце носить Бога в собі”, ... “Блаженні чисті серцем, вони Бога узрять”.

“Вогонь духовний, прийшовши в серце, оживляє молитву, а по вознесінні її на небо буває сходження вогню небесного в горницю душі”, – свідчить Іоан Лівствічник.

Слід підкреслити, що звертання до серця, як головного органу трансцендентального пізнання, стає домінуючим у філософії Росії та України. Відома всьому світові “загадковість” руської, слов’янської душі, її “таємничість”, “непередбаченість” може бути зрозумілою через вивчення кордосенситивних і трансцендентальних здібностей слов’янського етносу.

Трансцендентально-сенситивні особливості пізнання представлені різного кшталту екстеріоризацією думки, телепатичними, медіумо-спіритичними можливостями, магією і багато чим іншим, що може бути охарактеризоване як містика, але є такими ж необхідними і достовірними в пізнавальному процесі, як почуття, розум, наука. Вони є свідомством безмежного за своїми можливостями безсмертного духу, який є над бажанням усіх представників людської популяції, проте значно потужнішим у своєму прояві. Він притаманний протоукраїнському етносу.

Відомий вислів: людину формують зовнішні обставини, в теоретично-узагальненій площині постає як універсальний закон: фізично-соматичні, психічні, духовні та інтелектуальні характеристики етносу народу формуються під впливом географічно-планетарних та космічних факторів. Кожна окрема етнічна спільнота, а потім і суперетнос, накопичує в своєму генофонді, а потім і в соціокультурі потужні резерви творчої енергії, життєво необхідного імпульсу, “волі до життя”, “інс-

тинкту зростання”, “волі до влади”.

Під дією саме всесвітньо космічних факторів той чи інший етнос переживає неабиякий підйом, що знаходить відображення в терміні “пасіонарний поштовх”⁶.

Збереження і застосування накопичених резервів залежить також від так званих “етнічних революцій”, великого переселення народів, вплив яких відчув кожний етнос. Особливо деструктивним цей процес був для протоукраїнців, – його результатом був поділ на західних і південних.

Ядром південних протоукраїнців були анти, які і започаткували народження титульного етносу полян, – безпосередніх пращурів сучасного українського народу.

Саме поляни, внаслідок своїх природних здібностей, зумовлених особливістю антропогенного ландшафту, стають виразниками принципово нової культури. В загальних рисах стрижень цієї культури полягає в більш доцільному гармонійному симбіозі з навколишнім середовищем. Варто нагадати, що саме український етнос є винахідником твердих сортів пшениці, плуга, більш продуктивних засобів сільськогосподарського виробництва. Наприклад, наші пращури винайшли таку форму упряжі, яка розміщалась не на шиї тяглової худоби, а передпліччях, що в декілька разів підвищувало продуктивність праці. Величезні надбання в побудові житла, ремісничій та побутовій інженерії. Значні досягнення в формуванні естетичної свідомості, що демонструє рівень художньої майстерності гончарного та ткацького ремесел, мистецтво танку і співанок, непересічного рівня побутового дизайну: вишиванки, рушники, багато іншого.

Великі досягнення і прогресивні інновації в зброї, в військовому мистецтві, стратегії і тактиці, дипломатії, релігії, моралі, що навіть у наступні сторіччя (козацька доба, Друга Вітчизняна війна) вражали сучасників. Український етнос з часів Київської Русі, як з точки зору біологічно-популяційних факторів, так і державно-інституційних, не мав рівних в Європі. Візантійські історики дивувалися силі русів, кожен з яких міг

зігнути монету, однією рукою звалити коня. Дивувались і шляхетності русів, які завчасно попереджали про свої військові походи: “іду на Ви”. І мужність руських воїнів не знала меж: честі, гідності віддавалася перевага перед смертю, – (мертвие сраму не имут).

Державотворення і правопорядок будувалися на підґрунті моральних імперативів. Високодуховний етнос полян досить передбачено і свідомо будує свої відносини з існуючими етнічними спільнотами, в першу чергу на засадах мирного співіснування і поваги. Свою місію як суперетносу протоукраїнці вбачали на шляху не насильницьких, деспотично-тоталітарних форм співіснування, тому велич духу і високі моральні надбання зумовили значно більший рівень гуманності на всіх ланках державного і сімейного життя, в порівнянні з європейськими країнами.

Пасіонарний етнос без обмежень ділився своїми надбаннями з іншими народами, екстраполюючи свої природні здібності в єдину соціокультурну скарбницю, власниками і користувачами ставали всі народи Київської Русі.

Наслідком контактування провідного (титульного, – І.В.Варзар) з менш духовно і культурно розвинутими народами, на засадах місіонерсько-просвітницького, духовного збагачення, постане утворення унікальної політичної федерації: держави Київської Русі.

Наші пращури проторували шлях до майбутніх моделей об'єднання людських спільнот на підґрунті свободовиявлення і рівноправ'я, і тим самим, мабуть, вперше в історії людської цивілізації була обґрунтована ідея, що людина – істота політична (*Homo politicus*).

Саме тому в світлі політичної етнології, у витоків якої, як і в її розвитку, стоїть потужна постать українського вченого Івана Михайловича Варвара, ми маємо глибше зрозуміти головні чинники державотворення і інституцій, виходячи з розуміння особливостей духовного і політичного потенціалу титульного народу-етносу, яким є український народ. Нема особливої

потреби говорити, що ця проблема особливо актуальною і нагальною є сьогодні, коли безліч вождів і партій вказують своїм керівним перстом, до якої моделі цивілізації прихилитись Україні і українському народу. Розпізнайте істину і вона зробить Вас вільними, наголошується в Біблії. Усвідомити могутній духовний потенціал українського народу, який є надбанням Всесвітньо-Божественного благовоління і його безмежно глибокої людяності, означає побачити Істину без ідеологічних, націоналістичних і інших пристрастей, – і довіритись їй, йти за нею, допомагати їй і жити від неї. Український народ, один із небагатьох на планеті, є генератором Всесвітньо-Божественної Духовності, яка як безсмертний факел вказує, як йому будувати свою державність, свою культуру. І ані американський, ані європейський, ані російський способи життя з їх дивними ідеалами неприйнятні українському народу, Україні. Вчитися на їх прикладі можна, прийняти – ні. Тому що призначення українського народу ініційоване Всесвітньою Волею, Божим Провидінням.

І, можливо, шлях, яким український народ несе свій Хрест, важкий і тернистий. Але він єдиний і безкомпромісний, тому що це шлях до Істини і Щастя, і тому він кращий за шлях Іуди Іскаріотського.

¹ Кант И. Сочинения. Т.6 М., 1963–1966. – Т.6. – С. 174.

² Там само, Т.4. – С. 7.

³ Мицик М. Людина як частка Всесвіту. До проблеми космічного походження. – К., 2006, – С. 119.

⁴ Архиепископ Лука (Войко-Ясенецкий). Дух. Душа и Тело. – Православный святоотехоновский институт. – М., 1987.

⁵ Архиепископ Лука.

⁶ Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая степь. Мысль. Москва, 1989. – С. 19.